

Дијана М. Црњак¹
Универзитет у Бањој Луци
Филолошки факултет
Катедра за србистику

ХРОНИКА СТРАДАЊА СРПСКОГ ЈЕЗИКА НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ: ЖИВО СВЈЕДОЧАНСТВО ТРПЉЕЊА И ВЈЕРЕ

Рељић, Митра (2022) *Идентитет и интегритет српског језика на Косову и Метохији*, Нови Сад, Матица српска.

Књигу Митре Рељић *Идентитет и интегритет српског језика на Косову и Метохији* чини двадесет пет радова који су, под истим или дјелимично измијењеним насловима, објављивани у различитим часописима и зборницима од 2000. до 2018. године. Према ријечима ауторке, један дио радова (махом оних који су настајали почетком вијека) за ову је прилику прерађен и допуњен рецентном литературом, а други су били оквир за писање нових студија.

Текстови су дати у осам основних цјелина: *Иницијални узроци егзистенцијалне несигурности и растакања српског језика на Косову и Метохији* (7–33), *Српски језик у сусрету са безвлашћем западног протектората на крају XX и почетком XXI века* (35–96), *Етноними и лингвоними у процесу растакања српског језика и српског националног идентитета* (97–156), *О пореклу и етнонимима Албанаца* (157–167), *О језичкој политици и језичком планирању* (169–203), *Потирање српског просторног идентитета* (205–235), *О комуникативном понашању и језичким ставовима* (237–260), „*Ни тамо ни овамо*”: *српски језик у вртлогу постмодернизма* (261–317). На почетку књиге налази се *Предговор* (5–6), а иза поменутих главних цјелина су закључак на српском, енглеском и руском језику (319–334), библиографија радова који су, дијелом или потпуно, нашли своје мјесто међу корицама ове књиге (335–337), списак коришћене литературе (337–359) и регистар појмова (361–367).

¹ dijana.crnjak@fil.unibl.org

Прво поглавље, *Иницијални узроци егзистенцијалне несигурности и раста- кања српског језика на Косову и Метохији*, сачињава оглед *Верски оквири ет- нојезичке десловенизације Косова и Метохије* (9–33). У њему се прво указује на сложеност појма идентитета (који се може посматрати из лингвистичког, али и социолошког, антрополошког, етнолошког и психолошког угла), а потом се пажња усмјерава на десловенизацију (десрбизацију) Косова и Метохије, почев од османске владавине до данашњих дана. Овај процес континуирано се одвија на два начина: уништавањем српско-словенског корпуса и албанизацијом становништва. Промјена вјере, тј. ранија исламизација словенског живља, узро- ковала је и промјену језичке и етничке опредељености. Ауторка истиче да су конвертити највише жалили за изгубљеним језиком и да се „силом наметнути туђи језик доживљавао као жиг сопственог отпадништва” (28). У наше дане процес језичке и етничке десловенизације одвија се уз благослов међународне заједнице, „под чијим надзором Албанци несметано затиру преостале трагове хиљадуипогодишњег српског постојања на Косову и Метохији” (32).

Друго поглавље књиге, *Српски језик у сусрету са безвлашћем западног про- тектората на крају XX и почетком XXI века*, започиње текстом *Српски језик на Косову и Метохији: слике страдања* (37–46), који доноси обиље података о томе шта се са српским језиком догађало од јуна 1999, када је сав метохијски простор, исходишна зона косовско-ресавског и призренско-тимочког дијалек- та, обесрбљен за само неколико дана. Већ у јулу 1999, доласком „хумане мисије цивилизатора”, „с јавних места из градова Косова и Метохије нестало [је] и последње српско слово” (38), а Срби су за изговорену ријеч матерњег језика неријетко кажњавани смрћу. Осим изгубљених живота, неповратно је нестала и писана језичка баштина, а размјере страдања илуструју се податком „да се само у приштинској цркви Светог Николе до 18. марта 2004. године (до осам сати увече), налазило, поред једне рукописне, 89 свештених и црквених књига печатаних у штампаријама Москве, Кијево-Печерске Лавре, Беча, Београда, Сарајева, Сремских Карловаца, Венеције, Цариграда, Софије, Петрограда, Грчке” (43). Ауторка наглашава да су дио неповратно изгубљеног језичког наслеђа и споменички натписи на гробљима, који су пружали обиље социо- лингвистичких и лингвокултуролошких података о косовскометохијским Србима, о њиховој вјери, жртви и трпљењу:

На њима се ишчитавају вечите миграцијске пометње те избеглички усуди који сведоче о смртима без датума рођења и животима за које се не зна кад ће и где окончати, па у којој су гори и врлети качачке и балистичке устанке очеви најчешће плаћали животом и кад децу косила смрт услед болести и

глади. Споменички натписи подједнако сведоче о свагдашњој скромности косовскометохијског староседеоца, његовој религиозној устрајности, праштајућој природи, о томе које је занимање нарочито ценио, у којој мери водио рачуна о лепоти слова и речи, коначно, како је и колико говорио (44).

У раду *Лексема escort у говору косовскометохијских Срба на размеђу миленијума* (47–52) описују се ванјезички чиниоци који су условили то да Срби на овим просторима властити живот неријетко бране употребом енглеског језика. У ситуацији када су „Албанци за остатком жртава почели трагати помно ослушкујући језик” (48), Срби су се, ако би уопште имали прилику, за помоћ морали обраћати НАТО војницима, па се и њихов избор енглеских лексема свео на *robbery, burglary, afraid, protection, help* и сл. Такође, због сталне изложености албанским провалама и пљачкама, у честој употреби биле су и ријечи у вези са кућом и покућством, нпр. *entrance, door, window, flat, floor* итд. Ипак, најфреквентнија енглеска лексема у језику овдашњих Срба била је именица *escort*, у значењу које је „изоловано из читаве лепезе значења у савременом енглеском језику” (наведених у раду) и „сведено на најконкретнију радњу: ‘телесна заштита Срба коју, зависно од дужине и правца кретања, чине два односно четири војника с пушком на готовс, или два возила са наоружаним војницима која се крећу испред и иза аутомобила чуваног” (51). Ауторка истиче да је ова лексема „показатељ свег ужаса, парадигма напуштености” и да ће „у свести оних који преживе и доживе боља времена, *escort* дамарати никако друкчије до као болно сећање на време опште понижености” (51–52).

И рад *Иницијалне абревијатуре у косовскометохијској штампи на српском језику у првим годинама протектората* (53–61), како пише ауторка, осликава социолингвистичку и нову друштвенополитичку реалност на овим просторима: међународну војну и административну управу (нпр. *УНМИК / UNMIK – United Nations Mission in Kosovo, MNB – Multi National Brigade, СМО – Civilian Military Operation* итд.), приоритете у правосуђу (нпр. *МКСЈ – Међународни кривични суд за бившу Југославију, КЈИ – Kosovo Judicial Institute, КСЛ – Kosovo Centre of Law* итд.) и војностратешком диктату (нпр. *КЗБ – копнена зона безбедности, ВЗБ – ваздушна зона безбедности, ВТС – војнотехнички споразум* итд.), међународне инструменте власти оличене „у одасвуд приспелим [...], владиним и невладиним, хуманитарним и иним организацијама, комитетима и агенцијама” (57) (нпр. *UNDP – United Nations Development Programme, UNEP – United Nations Environment Programme* итд.) и сл.

У раду *Српски језик у систему вербалних асоцијација косовскометохијске славофоне популације* (62–70) испитују се вербалне асоцијације на стимулус

српски језик међу студентима и средњошколцима и закључује да асоцијати носе различите садржајне поруке. Овдје наводимо само неке од одговора, који, и без додатних анализа, довољно говоре: *корени, наш крст, ваздух, живот, кућа, небо, част, човек, слобода, лепота, мајка, патња и искреност, поносно говорим српски језик, нешто што је забрањено, живим без личне безбедности.*

Оглед *Српски језик и његови дијалекти на Косову и Метохији данас: стање и перспективе* (71–89) бави се данашњим стањем српског језика и његових дијалеката на овом простору, „с циљем да се предочи степен виталности стандардног језика и локалних идиома, стање и положај носилаца српског језика у целини, укаже на могућности и правце даљих истраживања на терену” (71). Како ауторка истиче, примарни проблеми српског језика и његових дијалеката у покрајини јесу све слабији демографски потенцијал, лош статус српског народа и његовог језика, те изостанак адекватне институционалне подршке. Скреће се пажња и на лингвистичку несигурност говорника српског језика, што је посљедица дуготрајне стигматизације и криптогласног понашања. Закључује се да, „упркос свему, српске средине са становништвом које се одупрало прогону и даље представљају базу за традиционална и синхрониска дијалектолошка и етнолингвистичка истраживања, истраживања на плану лингвоперсонологије итд.” (71), а да су се у Косовској Митровици, у коју се слио сеоски живаљ, и мјестима која су приливом градског становништва претрпјела вјештачку урбанизацију „стекли услови за истраживање вишеслојних дијалекатских, социоллингвистичких и др. манифестација контаката градских вернакулара, месног говора и аутохтоних говора приспелих из ближих и удаљенијих села покрајине, за која неће бити довољне постојеће истраживачке матрице и методолошки механизми” (71).

У раду *О уништеном писаном наслеђу на Косову и Метохији (на примеру сачуваног дела једне породичне архиве)* (90–96) пажња се посвећује уништеном српском језичком наслеђу у покрајини током два посљедња десетљећа. Показује се да, иако функционалностилски ограничена, сачувана грађа (дио архиве једне од најстаријих приштинских породица) представља важан извор података „како о функционисању српског језика поткрај османске владавине и у првим деценијама по ослобођењу тако и о неким специфичностима” (90), и то: на плану ономастике (из сачуваних османских тапија, између осталог, сазнајемо да су најучесталија српска имена у окупираној Приштини била: *Антоније, Стеван, Јосиф, Трајко, Илија, Димитрије, Марко, Михаило, Спира, Јован, Јелисавета, Манасија, Крстина, Каранфила, Живка и Савета*), граматике (Гмн. на -а код именица типа *сметња, радња*, атрибутив без падежне промјене – Пододбор

гостођа Књагиња Љубице, доминација инфинитива науштрб да-конструкције итд.), комуникативне културе (једно од свједочанстава о високом нивоу комуникативне културе јесте и сачуван рачун за извршене услуге електричне централе у Приштини: „Рачун / За Господ, Милан Благотић админ. капетан / Част ми је известити Вас, да ми за извршену инсталацију електричног осветљења – мотора у Вашој згради, улица Краљице Марије дугујете по следећем обрачуну...”), преводачке праксе, службене и приватне употребе писма итд. Ауторка с тугом закључује да „треба замислити колико се тапија, крштеница, писама, вредних старих књига и записа њихових читалаца на маргинама листова могло наћи у породичним архивама старих Приштинаца (а тако и Призренаца, Пећанаца, Ђаковчана, Ђиланаца...) које су албански узурпатори српских домова месецима 1999. године приколицама извозили на сметлиште” (96).

Трећа глава књиге, *Етноними и лингвоними у процесу растакања српског језика и српског националног идентитета*, у којој се мноштвом примјера показује да „српски идентитет нигде није био на таквом искушењу као што је то био случај на простору Старе Србије” (107), састоји се од пет текстова. Први од њих је *Од Арнаута до Косовара: етноними у функцији порицања идентитета косовскометохијских Срба од османског периода до данас* (99–113), у којем се прво наводе различити историјски етноназиви везани за живот Срба, „с посебним освртом на оне који се односе на Србе из Старе Србије, односно са Косова и Метохије, столећима принуђене да се боре за своје име” (101), да би се потом пажња усмјерила на негирање српског имена под османском влашћу (забраном етнонима и наметањем туђег етноназива, нпр. *Руммилет, Ортодокс-милет, Арнаутмилет, Ортодокс Арнаут, Бошњакмилет* и сл.). Обезимењавање овдашњих Срба наставили су и Албанци, увођењем етника *Косовар* и *Косовара* за све становнике покрајине (председник тзв. Скупштине Косова својевремено је изјавио како *Косовари* морају размишљати *косоварски*). Нажалост, новопечено именско етикетирање и дистанцирање од сународника све је чешће и у медијима у централној Србији, као и у говору немалог броја њених житеља, што *Косовце* и *Косовке* додатно обеспокојава.

У другом тексту овог поглавља, *О Нашинцима и језику нашинском – на-станака, етнолингвистички статус и перспективе појединих изолованих група на Балкану* (114–121), акценат је на рањивости етнојезичке свијести Рома, Египћана, Ашкалија, Шопа и Горанаца, најчешће инициране насилном исламизацијом на овим просторима. Врхунац парадокса јесте формирање нове мањине – Нашинаца – који се тим називом покушавају одупријети бугаризацији, македонизацији, бошњакизацији и албанизацији у шарпланинској области.

Оглед *Српски језик као „равачки” или „матерњи” ораховачких Албанаца* (122–131) бави се феноменом славофоних ораховачких Албанаца (потомака у прошлости исламизованих, а потом албанизованих Срба), који, и поред међуетничких сукоба, нису одустали од локалног српског идиома, мада га, желећи да се дистанцирају од свега српског, називају *равачким, матерњим, нашким, домаћим: Па наш језик ни је. Ово ни је домаћи наш језик, а у школу албански* (125). У вези с тим ауторка наводи ријечи Г. Елезовића, који је прије безмало стотину година записао:

Почело се са језиком, ношњом. Најпре су људи почели да крију свој језик. На јавним местима, по путевима, у чаршији, људи су се трудили да говоре језиком већине исламске вере. Матерњи језик су још само код куће употребљавали. Тако је нешто морало бити и у Ораховцу. У интерном, међусобном саобраћају муслимани ораховачки чували су свој матерњи језик српски, а ван куће су се служили арбанашким језиком (123).

Радам *Српски језик као „босански” у призренско-шарпланинској области* (132–146) скреће се пажња на посљедице језичког преименовања изазване бошњакизацијом старосједјелачког муслиманског становништва ове области. Представници те заједнице албанске злочине над њима објашњавају околношћу да њихов језик „подсећа на српски”. С друге стране, на питање како ученици, метохијски старосједиоци, савладавају ијекавизме, послеријекценатске дужине и сл., учитељ муслиман одговара: „Ништа ја у раду не мењам, говорим српски како сам одувек говорио, а то што се сад другачије зове, то је виша сила” (144).

Ово поглавље затвара текст *Горанци – од географске одреднице до етнонима* (147–156), који говори о истрајности ове старосједјелачке, у прошлости исламизоване етничке групе да сачува своје име, што се поткрепљује изјавом једног житеља Горе:

Мораш да се бориш, да се жртвујеш, јавно да кажеш: ето, нећу да будем Бошњак. Да будеш спреман да те избаце с посла, да те ухапсе, претуку, да ти баце, као Зећиру што су, бомбу на кућу (147).

Четврто поглавље, *О пореклу и етнонимима Албанаца*, чини рад *Албанци и (или) Шиптари* (159–167), у којем ауторка, ослањајући се на фактографске чињенице у вези с етногенезом Албанаца те на начине и принципе настајања етнонима, закључује да је ирелевантно доказивати исправност једног или другог назива.

Наредна глава књиге, *О језичкој политици и језичком планирању*, започиње текстом *Стање и перспективе српског језика на Косову и Метохији у светлу*

језичке политике (171–184), у којем се, навођењем бројних примјера, истиче да, док одрођене „космополите”, поготово у престоници, брује о мултикултурализму, мултијезичности, индивидуалним и колективним правима на сопствени језик, „законодавно регулисање језичких права српског народа и осталих славофоних житеља Косова и Метохије [...] у потпуној је супротности са стварним положајем и стањем српског језика од 1999. године до данас” (171). Суочени с лингвоцидом, косовскометохијски Срби полажу наде у своју државу – Републику Србију, која, чини се, прећутно прихвата наведено стање ствари. Наиме, једино се тиме може образложити чињеница да се на дневном реду преговора чији је циљ *нормализација односа* „између државе Србије и дела њене територије, ниједанпут није издвојено нашло једно од најважнијих питања – питање очувања словенског идентитета косовскометохијских Срба, Горанаца и других, пре свега, српскога језика и његовог примарног писма – ћирилице” (177).

Иста тема доминира и у раду *Учиници Бриселског споразума на плану статуса и корнуса српског језика* (185–192), у којем се наглашава да „Бриселским споразумом предвиђено препуштање корисника српског језика косовском законодавству отвара још шири простор за нежељено поступање са језиком и поступање у језику, које се у неким доменима (нпр. у судству) најдиректније већ очитује у правној дискриминацији славофоног становништва” (185).

Посљедњи текст у овом поглављу јесте „*Црногорски језик*” на Косову и Метохији – *још један изданах трију језичких политика* (193–203), у којем се истиче како чињеница да у покрајини живи 19 Црногораца (према попису из 2011) и да „потешкоће у разликовању” косовских Срба и Црногораца наводе и извјештаји ОСЦЕ није била препрека да се већ 2013. на РТК уведе програм на поменутом „језику”.

Шеста глава, *Потирање српског просторног идентитета*, као што се из наслова ишчитава, бави се начинима потирања српског просторног идентитета на Косову и Метохији, а чине је два рада. Предмет првог од њих, *О савременим косовскометохијским ходонимима (социолингвистички аспект)* (207–222), јесте номинациона специфичност савремене ходонимије, представљена на узорку подијељеног града Косовске Митровице. Анализа је показала да и српскојезичку и албанојезичку ходонимију карактеришу ходоними меморативног типа, с тим да, за разлику од прилика у јужном дијелу града, српска ходонимија није подвргнута актуелној политизацији.

У другом раду, *Раскорак између декларативне и стварне бриге за српски језик (на примеру ергонимије северног дела Косовске Митровице)* (223–235), након анализе 419 ергонима, закључује се следеће: 1) ергонимија сјеверног

дијела града није у функцији очувања идентитета и интегритета српског језика (доминантна латиница, неконтролисана употреба страних језичких елемената, изостанак имена и појмова у вези са српском историјом и традицијом, претпостављање туђе топонимије регионалној и националној итд.), 2) ергоними су неријетко неисправни у погледу књижевнојезичке и етичке норме употребе језика, 3) због мноштва страних графема и лексичких елемената, те различитих скраћеница и акронима, велики број ергонима је неинформативан, што доводи до изостанка њихове основне функције – рекламне, 4) изостају ергоними који се односе на производну дјелатност и они из домена науке, културе и спорта, што указује на социјалну стихију, 5) вулгаризација и језичко загађивање упућују на изостанак свијести о потреби заштите језика, што је недопустив луксуз за једину урбану средину у покрајини гдје се српски језик одржао.

Седмо поглавље, *О комуникативном понашању и језичким ставовима*, садржи два текста. У првом од њих, *Неке особености комуникативног понашања* (239–248), на основу грађе из књижевне, публицистичке и стручне литературе, те оне добијене инклузивним опсервирањем и анкетањем – показује се да „вишестолетни незавидан статус српског народа на Косову и Метохији, његова понављана дуготрајна изолованост од целине лингвокултурне заједнице, живот у несловенском окружењу, верски и међујезички контакти и др. чине факторе који су узроковали и одређене специфичности на плану комуникативне културе славофоних житеља покрајине” (239). Одијељеност српског становништва на Косову и Метохији од централног дијела државе, узрокована скоро вијек дужим периодом ропства, резултирала је комуникативном обазривошћу, која се, како у вријеме османске владавине тако и данас, најчешће испољава криптогласним понашањем (241–242):

Уђем у аутобус, ћутим... Јој, ја у том страху размишљам шиптарски шта знам. И како знам да повежем, и оно што нисам знао дошло ми, чини ми се, на памет... Дођоше они пет унутра, причају са шофера, ја ћутим, срце ми се следило, опет тражим да повежем шта знам (информатор из Ораховца); Ништа, само уђеш у продавницу и ћутиш. И сад, он те пита нешто на шиптарском, ти не знаш да одговориш, па нако му кажеш умекшано једну реч на српски..., али не нагло, да видиш каква ће да буде њихова реакција... Ако видиш да је намргођена, онда повлачиш се полако (информатор из Ораховца); Пролазила сам улицама роднога града и једноставно нисам проговарала ни са пријатељицом, ни са рођаци..., једноставно ћутала сам да не би препознали у мени Српкињу (информаторка из Гњилана);

Да те не препозна, понекад кажеш мирдита, фаљмендерит (информатор из Готовуше).

Ауторка даље констатује да је једна од учљивих особина овдашњих људи – и одраслих и дјецe – озбиљност, наводећи да већина анкетираних испитаника неумјерено гласан смијех оцјењује као: *вулгаран, ненормалан, непристојан, некултуран, болестан, грех, врсту поремећаја, лош, неваспитање, друштвено неприхватљив* итд. Из рада сазнајемо и да Косовце карактерише спремност на компромис, те да одбрану властитих ставова ријетко прати намјера да се обезвриједи мишљење саговорника.

У огледу *Језички ставови деце на Косову и Метохији* (249–260), посљедњем у овом поглављу, доноси се закључак да најмлађи славофони становници покрајине, узраста од 8 до 12 година (обухваћени образовним системом Републике Србије), просуђују о језицима на основу личног искуства (најчешће школског) или искуства блиског члана породице.

Посљедње поглавље књиге, „*Ни тамо ни овамо*”: *српски језик у вртлогу постмодернизма*, започиње текстом *Језичке манифестације распоућеног идентитета или грешке у самопоимању* (263–275), у којем се истиче да је припадање групи (професионалној, узрасној, етничкој, националној итд.) природна човјекова потреба и да „истинско неприпадање, уколико потраје, код већине људи рађа, ако не нездраву осамљеност, оно нетолеранцију, гнев, па чак и мржњу” (274). С друге стране, немали број аутора с наших простора који промовишу постмодернизам све више се идентитетски преусмјерава ка томе да „лични и колективни идентитет, сагласно захтевима (пост)модерног доба, треба најпре ослободити бремена властите традиције” (266). С тим у вези, ауторка констатује сљедеће:

...када је реч о српској традицији, никада [се] не „прозивају” позајмљени садржајни елементи који чине саставни део те, као и сваке друге традиције, већ је увек на удару оно аутентично – *Косовски завет, Видовдан, цар Лазар, Карађорђе* и сл. Реактуелизована харемска патологија каква се одашиље с телевизијских екрана и којом се свакодневно хране милиони, не само урбаних домаћица (руралне углавном имају паметнија посла) већ и декларисаних Еуропљанки, углавном није предмет научних осврта критичара домаћег менталитета и идентитета (266).

У огледу *Језички показатељи померања на плану аксиолошког погледа на свет* (276–284) ауторка, позивајући се на увријежен став да је вриједносно дезоријентисаним човјеком много лакше манипулисати, мноштвом примјера из средстава информисања, те публикација аутора неолибералне провенијенције

показује да у оквиру српске концептосфере владају непомирљиве разлике. Начини ниподаштавања и негирања идентитета и интегритета Србије и српског народа огледају се, између осталог, у употреби сљедећих језичких средстава: 1) показне замјенице с коријенском морфемом *ов-* умјесто присвојних замјеница *мој, наши* – као знака дистанце говорника: *ова земља, у овој земљи*; 2) показне замјенице с коријенском морфемом *т-*, неријетко уз неодређену замјеницу *неки* – што указује на дистанцирано ниподаштавање: *...тај Гаврило Принцип и ти младобосанци (...), цело то племе (...)* били су та нека група тих људи који су раширљани по неким селима; 3) показног замјеничког прилога *тамо* за означавање удаљеног мјеста, уз неодређену замјеницу *неки*: *Имамо тамо неке цркве...* (на Косову и Метохији, прим. аут.); 4) наводника уз ријечи и синтагме којима се исказује вриједносни потенцијал сопственог наслеђа: „*патриотизам*”, „*славна прошлост*”, „*слава предака*”, „*српска саборност*”, „*српски гробови*”, „*српска огњишта*”; 5) непримјерене суфиксације: *Србијица, ова државица, Велика Србијица*; 6) малог умјесто великог почетног слова: *србија, косовска битка*; 7) великог слова тамо гдје му није мјесто: *Слава Нације, Патриотизам*; 8) различитих оказионализама: *Смрдија, Апсурдистан, злобисти* (према *слобисти*); 9) ријечи и израза с пејоративним значењем: *затуцана средина, прљава, болесна, јадна, бедна, земља без карактера; глуп народ, идиоти, крдо, смрад крезуби, колективни кретен, биолошки отпад* итд. – све како би међу Србима завладала својеврсна вавилонска пометња и не би ли негирањем истинских вриједности изабрали пут потпуног отуђења.

На сличном фону је и текст *О језику (само)мржње у дискурсу одрођених космополита* (285–295), у којем се истиче да језик (само)мржње међу Србима, оличен у отклону од властите нације, традиције и културе, „постаје све уочљивији сегмент језичког и духовног загађења” (285).

У раду *Стандардизација, локализација, асимилација – рефлекси савремене глобализације* (296–305) ауторка критички сагледава дате појаве, закључујући да назначени процеси, „било да се одвијају спонтано или да су вешто дириговани у циљу етнојезичког и културног растакања некооперативних народа, резултирају мањим или већим степеном урушавања националних држава, језика и култура” (305).

Посљедњи текст у овом поглављу, самим тим и у монографији, *Унификација и диференцијација у процесу глокализације (на примеру српског и других словенских језика)* (306–317), у истраживачки фокус ставља утицај наведених појава на идентитетско и идентификацијско преусмјеравање нашег друштва, што за посљедицу има деградацију српског језика.

Овај приказ закључићемо ријечима наше дивне ауторке, неуморне и прилежне хроничарке косовскометохијске стварности, која је овом драгоценом књигом (али и другим својим дјелима, од којих треба посебно издвојити књигу „Српска гробља на Косову и Метохији, уништена споменичка и језичка баштина“) задужила не само науку о језику него и Српство у цјелини:

Утамничен језик исто је што и усужњен човек. Он тумара, посрће и пада, али се лако не предаје. Покаткад би да излаз пронађе у светлости сопственог Почетка и сам тај напор, макар и накратко, његову патњу учини свечаном. Зато овде предочене сурове сличице из живота српскога језика на Косову и Метохији током последње две деценије немају за циљ да обесхрабре, већ да опомену и подсети на свету дужност одбране језика. Само бескомпромисном борбом за његово достојанство, увек и свуда, моћи ћемо чиста образа пред Данила – Старијег и Млађег, Марка Пећког и Јефрема, Владислава Граматика и све друге чијом је заслугом у овдашњим манастирским писарницама, сеоским црквама и испосницама некад пламињала Реч на ползу не само српске већ и свесловенске књижевности и писмености (46).